

משנת הרב

אוגדן מקורות

שנה"ל תשע"ו-תשע"ז,
סודר על ידי נתנאל אלישיב

בני דוד עלי
BNEI DAVID ELI

סוגיית הענוותנות והקפדנות

עין איה שבת, פרק שני סימן קיב

מסכת שבת דף ל עמוד ב
תנו רבנן: לעולם יהא אדם ענותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי.

עין איה

המוטבע על תכלית החיים לספחם אל הטוב ולהשתמש בהם לתכלית היושר והתיקון הנאה שבחיים.

והקפדנות אמנם תשמש להראות לדעת, כי המרכז שאליו כל צדדי החיים ונטיותיהם צריכים לפנות הוא רק הטוב והצדק, והראוי לכל נכשל על ידי מחזה הסבלנות לדמות, כי כל הצדדים המתגלים כמו שהם בניוולם הם המה דרכי הטובה והנכון להחזיק בהם כשהם לעצמם.

על כן אדון כל המעשים, ששתל בעולמו מאורים גדולים, חכמי לב, להורות את המין האנושי ארחות צדק, נתן כחות מחולפים בנפשות שונות של ענקי הרוח, אותם בעלי הדעה הגדולה, שברב חכמתם ובגדולת נפשם הם בוררים להם דרך לעצמם, איך להדריך את עצמם ואת בני דורם, ואיך להשפיע גם כן על הדורות הבאים בכחם הנשגב.

יש מהם שפנו לפי כשרונם לכבוש את הדרך המרכזי, ללמד את עצם היסוד של מרכז החיים, שנבנה על פי הקפדנות, והמחאה היותר נמרצה לכל נטיה זרה ומעוותת.

ויש אשר בחרו ללמד את גדול כשרון המרכז, ואיכותו הנהדרה, איך יש בכחו לחולל נפלאות כאלה להפך את כל הדברים שהם טפלים לו בחיים למען תעודתו, ובזה ממילא יש די לימוד לכונן את המגמה הפנימית רק אל התכלית היותר נשגבת ויותר קדושה ונאצלת, "כל מעשיך יהיו לשם שמים".

זה היה המקום שממנו נתפלגו הכחות האדירים, שהיו למאורים במחנה ישראל, הלל ושמאי, שזה פעל בענותנותו להורות על איכות התכלית שבחיים ועל רוחב כחה, וזה פעל בקפדנותו להורות על הצד הכמותי שבתכלית החיים, להטביע את החותם במקומו הראוי לו.

הוקרת החיים ובעליהם והאהבה להם, צריכה לעולם לבא מצד הצד העליון שיש בחיים. כלומר, מפני שכל אשר יחובר אל החיים יש בטחון להוציא ממנו, מעצמו או ממעשיו או מפעולותיו, בעת מן העתים, את הטוב והישר שבו, את ההרגשים הטובים והנעלים, את ההנאות הנאות והיפות, שהם טובים לשעתם וטובים לעד ולעולם, טובים למי שנהנה מהם וטובים להכלל כולו. ובשביל הצד עליון הזה, שהוא המטרה שבחיים, שכל העולם כולו נברא בשבילו, ראוי לסבול ולשא גם כן את כל הדברים הנגררים עמו, ושאף על פי שפעמים רבות הם נוטים מדרך הטובה והישרה ומעקשים את יושר התעודה התכליתית של החיים, מכל מקום סוף סוף יש למצא בכל דבר וענין יחש גם כן אל הטוב והיושר, אל החכמה והצדק, בדרך רחוק או קרוב, שמצדו ראוי לסבול גם כן את הפסולת והמותר המעוקם. וכל מה שיהיה האדם בעל נפש עדינה יותר ומלא דעה רחבה, ימצא ביותר קלות את התוכן הטוב הגנוז גם כן בעומק כל מאורע שבחיים, שבעצמו הוא איננו מכוון יפה אל הטוב הראוי, שיכספהו כל בעל לב טהור.

אמנם המשקל המושפע על הרעיונות של הבאים להתלמד מגדולי הדעת, צריך שיהיה לעולם אותו המשקל המכריע לכף הטוב והצדק, המברר לבריות, כי תכלית החיים ותעודתם הם הטוב והיושר, הצדק והחכמה, וכל החמורות שבהם יתרומם האדם ורוחו תתקדש ותתנשא. וזה הברור יושפע בשני אופנים: באופן הענותנות והסבלנות ובאופן הקפדנות והדיוק.

הענותנות תראה איך גדול הוא כח הצדק והטוב, החוק המושרש בחיים בחסד עליון, אשר עשה את הכל לתכלית הטוב והצדק, עד שגם כל הדברים הרחוקים והמאורעות הקשים יש ביד הכח הכללי

על כן באלו הענקים וכיוצא בהם, שראויים להיות מבררי דרך לעצמם ולעמוד כעמוד אש להאיר את מחשבי רבים ועצומים, אין לדון כלל לומר מי עדיף ממי, איזה כח יותר נאדר ויותר צריך להיות יקר וחביב, כמו שאין לתן משקל על כח האור והחום, איזה מהם יותר נאה ויותר מתוקן, כי כל אחד פועל את פעולתו במקומו ובערכו.

אמנם רק יחידים הנם אלה שאינם צריכים להעמיד להם מופת להיות להם למשל על דרך חייהם, כי אם הם בעצמם כחם רב לצעוד הדרך הישרה שהם רואים בעינם החודרת לטוב להם ולכריות, אבל רובא דעלמא הם צריכים להעמיד להם למופת אנשי הרוח וגדולי הנפש ללכת בעקבותיהם בערך ההשפעה של התויית הדרך לכל אדם. על זה הורו לנו חז"ל, ששונה היא מאד מדת הענותנות ממדת הקפדנות: מדת הענותנות היא טובה כשהיא לעצמה במקורה, אצל המקור הגדול הענקי, שממציא לו דרכו ברום ערכה הכביר, וטובה גם כן בהשפעתה על כל אדם, גם כן הקטנים הרבה ממנו, שיציגו למשל את המדה הנחמדה ההיא להטות כלפי חסד ולהכריע את הצדדים המרוכים שנוטים מן הטוב, אל הטוב והחסד והישר. אף על פי שלא תעלה ביד הקטן את אשר עלה ביד הגדול, מכל מקום הרבה טוב ושלום ישפת בעולם על ידי המדה הטובה הזאת.

מה שאין כן הקפדנות, אם היא טובה במקורה, אצל הענק שבהשגחה האלהית הועמד לפלס דרך החיים לפני אדם רב, להראות באצבע על מרכז הישר והצדק הנכסף התכליתי, אבל איננו טוב כי אם באיש הגדול המקורי, אבל אם הקטן יציב לו אורה כזה למופת, הוא יפול למרחפות, הוא בקטנו לא יוכל כלל להבחין את מדת מרכז הצדק ומה הוא הערך של הנטיה הראויה למחאה והתנגדות נמרצה, ונמצא שמדה זאת תביאהו להשחית את מדותיו ולאבד את שלום הסביבה שהוא חונה בה, ותועלתה רחוקה ממנו מהגיע.

על כן, לעולם יהא אדם, האדם הנהוג, כלל האדם הצריך מאד ללימוד והדרכה, וצריך למופת להעמיד דוגמא לנפשו, ללכת בעקבות מי שגדול ממנו שעשה והצליח, יהא ענותן כהלל, את הלל רשאי וחייב [הוא] לקחת לו למופת גם כן על מדרגתו הקטנה. ואל יהא קפדן כשמאי, חלילה להציב למופת את מדת קפדנותו של שמאי, שאם טובה וגדולה היתה לפי ערכו הגדול, ולפי רב כח השפעתו, וגדולת שכלו, ועצם נדיבת נפשו, וכוונתו העליונה והבהירה, אבל אין מדה זו יכולה כלל להיות מועתקת בהעתקה קטנה. מה שאין כן מדת הענותנות, היא יכולה גם כן להיות נעתקת אצל כל אדם לפי ערכו, כל אחד לפי כחו, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו.

היחס לאולימפיאדה

הרב שלמה אבינר

הנוכל להגדיר מהו האידיאל הגדול של האדם שעליו לחתור אליו, כלומר, מה עליו להיות? זו שאלה כבדה שהרמב"ם דן עליה בסיום ספרו 'מורה נבוכים' (ג נד), על פי הפסוק של ירמיהו: "כה אמר ד': אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו, ואל יתהלל עשיר בעושרו. כי אם בזאת יתהלל המתהלל השקל וידע אותי" (ירמיה ט כב-ג). ערכו של האדם אינו עולה בגלל היותו עשיר; לא משום שהוא מדורג גבוה בסולם סוציאקונומי הוא שווה משהו; דירוג מסוג זה אינו אומר דבר ואינו מעיד מאומה על אישיותו של אדם. יתכן אדם טוב, צדיק ונפלא והוא עני, ויתכן עשיר שאינו שווה כלום. הקריטריון הסוציו-אקונומי שבו נוהגים לדרג – חסר משמעות. הרכוש אינו מעיד על האדם אלא קשור אליו באיזה קשר משפטי שעלול להיפרם בדרכים שונות.

הגבורה טובה יותר; היא אינה רכוש אלא מאפיינת את האדם עצמו. היא לא שלו אלא היא – הוא; הוא גיבור. אך גם בזה לא יתהלל המתהלל. כי אם מדובר בגבורה גופנית היא אינה מעלה לאדם באשר הוא אדם, אלא מעלה לאדם באשר הוא בעל חיים, כי גם בעל חיים – גיבור, וכל כמה שאדם יהיה גיבור, הוא לא יגיע לגבורה של פרד, וקל וחומר של אריה ופיל, וגם לו יגיע, לא תהיה לו בזה תועלת רבה. גבורת הגוף אינה אלא מעלה ביולוגית של הצד הבהמי של האדם. איננו מבטלים את ערכה של גבורה זו, אבל לא בזה יתהלל האדם. ואם בזה יתהלל, זה הבל, הבל של המין הגברי

בעולם המהלל את הספורט האליטיסטי הייצוגי בעולם. אמנם ספורט לצורך חיזוק הגוף והבריאות, טוב הוא, אבל ספורט ייצוגי של עשרים ושניים אנשים הרצים מסביב לכדור אחד, כאשר מאתיים אלף מסתכלים עליהם – זהו הבל. וכאשר אחד מהעשרים ושניים מצליח לתת בעיטה חזקה ברגלו והכדור נכנס לתוך איזו מסגרת מרושתת, אז מאתיים אלף איש קמים כאיש אחד בלב אחד ומריעים מרוב התפעלות – זו שטות מאין כמותה. מפליא הוא שהגברים, שהם יצורים אינטליגנטיים, עסוקים בזה. זוהי שטות של גברים, וכמובן, גם לנשים שטויות משלהן. וכאשר יש גיבור אולימפי שהצליח בעשירית שנייה לרוץ מהר יותר מחברו, והוא חוזר עטור מדליות – זה הבל. אם אדם עשה חסד לחברו – אותו יש לעטר במדליות!

האם לברך על אלופים בתחום הספורט?

הרב אליעזר מלמד

בימים אלה, כשמיליארדי אנשים בעולם מתעניינים בתחרויות האולימפיאדה ובהישגי הספורטאים, ראוי לבאר: מה היחס הראוי לספורטאים הללו, והאם ראוי להתפעל מהם ומהישגיהם? אכן תיקנו חכמים ברכה על ראיית בריות נאות או מוצלחות או חזקות במיוחד: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שככה לו בעולמו" (ברכות נח ב). ראיית ברייה בעלת יופי או יכולות מיוחדות מעוררת השתאות והתפעלות, התרגשות ומחשבות שונות ומשונות, לעתים הערצה ולעתים קנאה. עובדי עבודה זרה סגדו לבריות נאות במיוחד, עשו פסלים בדמותם וסגדו להם. בסגידתם הם הרגישו שהם מתחברים אליהם וזוכים להיות שותפים בגדולתם. גם היום, רבים מעריצים אנשים יפים ובעלי הישגים ספורטיביים, עד שהנערצים הללו נקראים אלילי יופי או אלילי ספורט. על ידי הברכה אנו מזכירים שגם התופעה המופלאה והמיוחדת הזאת היא ממנו יתברך, בבחינת מה גדלו מעשיך ה'. בכך אנו מחברים ומרוממים את ההתפעלות וההתרגשות שלנו אל שורש האמונה. מתוך כך דעתנו תתרחב בהכרת גודלה ופלאותיה של הבריאה, נודה לה' על שאנו זוכים לראות בעינינו את המיוחדים שבברואים, ונקבל השראה לגלות גם את הגדולה שבנו, כל אדם בעולמו.

הברכה על כל פלאי הבריות

כיוצא בזה תיקנו חכמים ברכה על ראיית מלך: "שחלק מכבודו לבשר ודם", כדי שנזכור שהכול ממנו יתברך. חשוב לציין שברכת "שככה לו בעולמו" אינה ברכה מיוחדת לאדם, שכן היא נתקנה על כל הבריות הנאות, בני אדם, בעלי חיים וצמחים, שכל הרואה ברייה שהיא מיוחדת במינה ומתפעל מראייתה – מברך. הברכה המיוחדת לאדם היא על חוכמת התורה והמדע: "שחלק מחכמתו ליראיו" על חכם מישראל, ו"שנתן מחכמתו לבשר ודם" על חכם מחכמי אומות העולם. עם זאת, גם באנשים שהגיעו להישגים ספורטיביים מיוחדים, יש שילוב של כישרון טבעי ומאמץ אנושי, שעל ידו הצליחו לבטא את הכישרון הטבעי. אף שתיקנו חכמים ברכה על ראיית אדם בעל יכולות גופניות מיוחדות, אין זה אומר שמצווה להתעניין בזה, אלא שזה טבעי שאנשים רבים מתפעלים מכך, ונכון למי שמתפעל מכך – לברך על כך לה'. ברכה זו נתקנה על ראייה ממשית, לא דרך תמונה או סרט. מנגד, אין צריך לברך דווקא על ראיית התחרות עצמה, אלא גם לאחר מכן – מי שנפגש עם ספורטאי בעל יכולות מיוחדות, והפגישה מעוררת אצלו התרגשות והתפעלות, ראוי שיברך על ראיית האדם המיוחד שפגש, כדי לכון ולרומם את הרגשותיו לכיוון הראוי.

על איזו ברייה ראוי לברך

ככלל אפשר לומר שכאשר הברייה היא כזו שאנשים רגילים להתפעל ממנה ואף הולכים לראותה, סימן שראוי לברך עליה. למשל, כאשר ידוע על סוס מסוים שהוא נאה וחזק במיוחד לעומת שאר בני מינו, ואנשים שמבינים בסוסים רגילים להתפעל ממנו וללכת לראותו – כל המתפעל מראייתו צריך לברך. וכן לגבי עצים מיוחדים ביופיים או בגודלם. וכן לגבי כלבים או חתולים שנודעו ביופיים המיוחד

עד שאנשים הולכים לראותם. כיוצא בזה כאשר רואים אדם נאה במיוחד, או חזק במיוחד, או זריז ומהיר במיוחד, שאנשים רגילים להתפעל מראיתו ואף הולכים לראותו, מברכים על ראייתו: "שככה לו בעולמו". כאשר הדבר מוכח על ידי הישג ספורטיבי עולמי, כבר אין ספק שמדובר בתופעה מיוחדת במינה, וכל המתפעל מראיית האלוף – ראוי שיברך: "שככה לו בעולמו".

על כל מין בנפרד

על כל מין מברכים בפני עצמו. אם ראה חתול נאה במיוחד והתפעל מראיתו – יברך, ואם יראה אחר כך כלב נאה במיוחד ויתפעל – יברך שוב, וכן אם יראה אחר כך סוס נאה במיוחד, עץ ארז נאה במיוחד, עץ תאנה מניב במיוחד, מכיוון שהוא מתפעל מכל אחד מהם – אף שראה אותם ביום אחד, יברך על ראיית כל אחד ואחד מהם ברכה בפני עצמה. אמנם אם יראה שני מינים יחד, בברכה אחת יכוון על שניהם. כמו כן, הרואה אלוף לריצה קצרה – יברך, והרואה אחר כך אלוף לריצה ארוכה – ישוב ויברך, וכן לגבי כל הענפים הנפרדים זה מזה, על כל אחד ואחד מברך המתפעל ברכה מיוחדת. אבל אם יראה את כולם יחד, כגון בטקס הסיום של התחרויות – יברך ברכה אחת על כולם.

כל כמה זמן מברכים

כעיקרון מברכים את ברכות הראייה כל שלושים יום. למשל, מי שראה את הר התבור, ויברך על ראייתו "עושה מעשה בראשית", אם לאחר שלא יראה אותו שלושים יום ישוב לראותו ויתפעל מראיתו – יברך. וכן לגבי הים התיכון או ים כינרת. אולם לגבי ברכת "שככה לו בעולמו" התעורר ספק, אם אכן מתעוררת התרגשות חדשה לאחר שלושים יום, ולכן נפסק שמברכים על כל ברייה או אדם פעם אחת בלבד (פנה"ל ברכות טו, יג). אמנם מסתבר שאם הספורטאי שברך עליו הגיע להישג מיוחד, שבר את השיא, מי שרואה אותו אחר שלושים יום ומתפעל מראיתו – יחזור ויברך.

האם לברך על אלוף ארצי

באולימפיאדה, שאליה מתאספים ספורטאים מכל העולם, יש לברך רק על ראיית האלופים, בעלי מדליות הזהב, כל אחד בתחומו, שהם המיוחדים שבמינם. אולם בכל ארץ וארץ אפשר לברך על האלופים המקומיים, כי שם הם המיוחדים בתחומם, כשם שמברכים על ההרים המרשימים שבכל ארץ, אף שאולי בארץ אחרת לא היו נחשבים כל כך מרשימים. נמצא אם כן שלאחר תחרות ארצית, ראוי למתפעל מהישגו של האלוף הארצי לברך על ראייתו. ...נראה שאפשר ללמוד מסוגיה זו (סוגיית ברייה שנולדה באיסור, לא הבאנו את זה כאן / נ.א.), שאם שהאלוף הספורטיבי נודע כבעל התנהגות רעה, אין ראוי לברך עליו.

ספורטאיות

כיוצא בזה, אין לגבר לברך על ראיית ספורטאית שאינה לבושה בצניעות, שכלל הוא שאסור לאיש לברך או לומר דבר שבקדושה אל מול אישה שאינה לבושה בצניעות (שו"ע או"ח עה, א; ד). ואף אסור לאיש ללכת לראות נשים שאינן לבושות בצניעות, או מתעמלות באופן שעלול לעורר את יצרו. אמנם לאחר התחרות, כאשר איש נפגש בספורטאית בעלת הישגים מוכחים שלבושה בצניעות, והוא מתפעל מהישגיה, יכול לברך. כך יכולים גברים דתיים ומסורתיים שמשמשים בתפקידים ציבוריים, כגון שרים, חברי כנסת וראשי עיריות, לבטא את הערכתם גם לאלופות ספורט.

הערצת הטובים והצדיקים

מתוך ההתפעלות ממעלות גופניות והישגים ספורטיביים, ראוי לכולנו ללמוד קל וחומר ולהתעורר להעריך, לכבד ולהעריך את האנשים שזכו לתרום לכלל האנושות בחוכמתם ובמעשיהם הטובים, ועוד להוסיף ולהעלות על נס את הטובים והמעולים שתורמים במעשיהם לבניין התורה, העם והארץ.